

УДК 378.018.8:37.032

*МАРІЯ ОЛІЯР, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
ORCID ID 0000-0002-1592-1780
maria.oliyar@pnu.edu.ua*

*ЛАРИСА НАКОНЕЧНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
ORCID ID 0000-0003-0743-4576
larysa.nakonechna@pnu.edu.ua*

РОЗВИТОК SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

*MARIA OLIYAR, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine
LARYSA NAKONECHNA, PHD in Philology, Associate Professor, Department of the Department of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine*

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Стаття присвячена питанню розвитку soft skills майбутніх педагогів в освітньому процесі закладів вищої освіти. Автори статті акцентували увагу на важливості формування soft skills у майбутніх учителів сучасної української початкової школи, проаналізували погляди вітчизняних і зарубіжних науковців на soft skills як комплекс неспеціалізованих надпрофесійних навичок. Також детально розглянуто структуру soft skills, проаналізовано й описано "Модель 4К" і її складові: критичне мислення, креативність, комунікація, координація. Окрім цього, ґрунтовно розкрито власний погляд на практичне застосування низки педагогічних технологій у процесі формування soft skills майбутніх педагогів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Ключові слова: soft skills, заклад вищої освіти, професійна підготовка, вчитель початкових класів, критичне мислення, креативність, комунікація, координація, інноваційні освітні технології.

Summary. The article is devoted to

the issue of the development of soft skills of future teachers in the educational process of higher education institutions. The authors of the article focused on the importance of the formation of soft skills in future teachers of modern Ukrainian primary schools, analyzed the views of domestic and foreign scientists on soft skills as a set of non-specialized super-professional skills. The article also examines the structure of soft skills in detail, analyzes and describes the "4K Model" and its components: critical thinking, creativity, communication, coordination. In addition, the authors of the article thoroughly revealed their own view on the practical application of a number of pedagogical technologies in the process of forming the soft skills of future teachers in the educational process of higher education institutions.

Key words: soft skills, institution of higher education, professional training, primary school teacher, critical thinking, creativity, communication, coordinating with others, innovative educational technologies.

Мета: визначити і теоретично обґрунтувати зміст та шляхи розвитку soft skills майбутніх педагогів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В останні кілька років у системі освіти в усьому світі створюються умови для розвитку в майбутніх фахівців, у тому числі вчителів початкових класів, сучасних ключових компетенцій чи навичок XXI століття. В основі цих компетенцій лежить генерування ідей, побудова аргументації, усвідомлення дефіциту інформації та її пошук, формулювання власних ідей і розвиток існуючих надбань, здатність працювати у групі та оцінка спільного результату тощо. Ідеться про формування soft skills ("м'які", "гнучкі" навички) - комплексу неспеціалізованих надпрофесійних навичок, які забезпечують успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність праці та є наскрізними, тобто не пов'язаними з конкретною предметною галуззю. При переході від ресурсної економіки до економіки знань на перший план виходить особистість педагога і те, наскільки вона відповідає сучасним вимогам. Тільки з тими педагогами, які готові оволодівати soft skills, можна побудувати прогресивне й конкурентоспроможне суспільство.

Аналіз досліджень і публікацій. Чимало вітчизняних (О. Абашкіна, Н.

Безлюдна, Є. Гайдученко, Н. Дудник, Н. Жадько, Т. Кожушкіна, К. Коваль, С. Наход, Н. Степанова, Л. Фамілярська, І. Ясна та ін.) і зарубіжних учених (С. Бойд, К. Двек, Г. Клекстон, Р. Хіпкінс, М. Чамберс та ін.) досліджували сутність, зміст, значення, розробляли класифікації soft skills. Водночас недостатньо розкритими залишаються питання формування цих навичок у майбутніх педагогів в освітньому середовищі ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток технологій, глобалізація, соціальні, у тому числі демографічні проблеми, активно змінюють суспільство. Система освіти також переосмислює свої цілі, в освітніх програмах міститься дедалі ширший перелік навичок майбутнього, серед яких критичне мислення, вміння кооперуватися з іншими людьми, вирішувати проблеми тощо.

Опанування навичок і компетенцій, що забезпечують тісне співробітництво, взаємодію у групі чи команді, досягнення успіху в роботі відбувається в усіх ланках освіти, зокрема, і в системі професійної підготовки майбутніх педагогів. Усі ці компетенції складають єдиний комплекс soft skills, що забезпечує успішне навчання та вирішення спільних завдань.

Л. Фамілярська зазначає, що "soft skills" – соціологічний термін, який характеризує перелік особистісних характеристик, так чи інакше пов'язаних з ефективною взаємодією з іншими людьми (умінням переконувати, знаходити підхід до людей), міжособистісним спілкуванням, веденням переговорних процесів, роботою в команді, особистісним розвитком, ерудованістю, креативністю, комунікаційною взаємодією, високим рівнем самоорганізації, що також дозволяють фахівцю бути успішним незалежно від специфіки та напрямку професійної діяльності (Фамілярська, 2017, с. 43).

Л. Коваль розглядає розвиток soft skills як чинник успішного працевлаштування здобувачів освіти та відносить до них вміння чітко визначати завдання і формулювати цілі, вирішувати проблеми та ухвалювати рішення, а також комунікативні якості фахівця, позитивне мислення й оптимізм, управлінське вміння працювати в команді, мотиву-

вати й об'єднувати її, запобігати ризикам та їх виникненню, орієнтуватися на клієнта і на кінцевий результат (Коваль, 2015).

Н. Безлюдна та Н. Дудник вважають, що "само високий рівень розвитку soft skills сприятиме формуванню вільної, енергійної і незалежної особистості вчителя, здатного діяти в дуже швидкозмінних умовах і бути взірцем для учнів" (Безлюдна, & Дудник, 2022, с. 139).

На думку С. Наход, "само майбутні вчителі, як спеціалісти соціономічних професій, повинні мати високий рівень розвитку "soft skills", адже робота у системі "людина-людина" орієнтована на інших, а отже, непередбачувана та пов'язана з відсутністю єдиних і жорстких алгоритмів, вимог, технологій до процесу професійної діяльності" (Наход, 2018, с. 132).

Наведені визначення дозволяють інтерпретувати метапредметні вміння стосовно майбутніх педагогів. Освітнє середовище ЗВО допомагає розвивати soft skills майбутніх учителів початкових класів на таких професійно важливих детермінантах:

- 1) довіра як здатність бути чесним і відвертим у взаєминах з учнями;
- 2) взаємна повага. Формування цієї якості забезпечує вирішення різних завдань на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, творчості, об'єктивної оцінки;
- 3) відповідальність як важлива соціальна якість, що виявляється в готовності відповідати як за власні слова та дії, так і за слова та дії своїх учнів;
- 4) вміння прийняти іншу точку зору, усебічно проаналізувавши її;
- 5) відкритість як чесне, толерантне спілкування та здорові стосунки.

Soft skills тісно пов'язані зі здатністю бути лідером, що є професійно необхідною якістю педагога. Лідерство як здатність очолити групу чи колектив означає визнання права прийняття відповідального рішення. Звідси робимо висновок, що вчитель зможе повести за собою учнів, зрозуміти їхній психологічний стан, ставити певні завдання та екологічно для учнів домагатися виконання таких завдань.

Soft skills як соціальні навички виявляються в емпатійному ставленні до людини чи групи людей. Емпатія – осягнення емоційного стану, "проникнен-

ня" в почуття і переживання іншої людини. Як зазначають

Н. Дмитріюк та Н. Кордунова, розвинута емпатія – ключовий чинник успіху в тих видах діяльності, які вимагають відчуття та розуміння внутрішнього світу партнера зі спілкування, насамперед у навчанні і вихованні. Здатність педагога до емпатії дослідники вважають одним з визначальних факторів повноцінного розвитку особистості (Дмитріюк, & Кордунова, 2020).

За основу розвитку "гнучких" навичок майбутніх педагогів – учителів початкових класів ми взяли "Модель 4К", що має за кордоном назву "Four Cs". Ця модель є узагальненням так званої Давоської десятки – списку з десяти ключових компетенцій (розв'язувати комплексні завдання; думати критично; творчо мислити; керувати людьми; працювати в команді; розпізнавати емоції інших людей та свої власні; керувати ними; формувати судження та приймати рішення; орієнтуватися на клієнта; вести переговори; швидко переорієнтуватися з одного завдання на інше), скорочених до чотирьох (критичне мислення (Critical Thinking); креативність (Creativity); комунікація (Communication); координація (Coordinating With Others)). Система 4К розроблена у відповідь на запит роботодавців, але ці навички варто розвивати не тільки тим, хто планує досягти кар'єрних висот, але й усім фахівцям, адже йдеться про ознаки гармонійної та конкурентоздатної особистості загалом.

Критичне мислення передбачає вміння орієнтуватися в потоках інформації, бачити причинно-наслідкові зв'язки, відсівати непотрібне та робити правильні висновки. На думку О. Пометун, єдиним реалістичним способом розвинути здатність критично мислити є "думати про своє мислення", рефлексувати щодо нього (така здатність ще називається "метапідзнанням") і свідомо намагатись покращити його, спираючись на певну модель "гарного" мислення" (Пометун, 2018, с. 92).

Нам імпонує позиція вчених, які у критичному мисленні виокремлюють емоційно-ціннісний складник, надзвичайно важливий для вчителя: прагнен-

ня до вдумливого розгляду проблем і явищ, відкритість до думок, переживань, аргументів інших, визнання власних помилок, здатність відмовитись від помилкових тверджень, переконань, наполегливість у пошуку результату міркувань і відповідальність за цей результат (Пометун, 2018, с. 93).

Креативність - здатність уявити та розробити принципово нові підходи до вирішення проблем, висловлювати ідеї, застосовуючи, синтезуючи та видозмінюючи знання. Креативність дозволяє оцінювати ситуацію з різних позицій, приймати нестандартні рішення та почуватися впевнено в змінюваних обставинах. Людина з розвинутою креативністю стає творцем. Креативне та інноваційне мислення веде до інсайтів, нових підходів, свіжих поглядів, загалом до нового підходу розуміння та бачення світу. У педагогічній діяльності - це, наприклад, така постановка питань, проблем, яка зумовлює нові варіанти рішень, встановлення зв'язків між явищами, що стають викликом для наших очікувань і відкривають можливість побачити світ з іншого, часом несподіваного боку.

Креативність характеризується такими основними параметрами: 1) здатністю до виявлення і формулювання проблем; 2) здатністю до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкістю, тобто здатністю до продукування найрізноманітніших думок; 4) оригінальністю - здатністю відповідати на подразники нестандартним способом; 5) умінням удосконалювати об'єкт сприймання, додаючи певні деталі; 6) здатністю розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій (Антонова, 2011, с. 12). У процесі професійної підготовки soft skills студентів виявляються у креативності як здатності втілювати в життя оригінальні ідеї і знаходити нові рішення в нестандартних ситуаціях.

Комунікація як комплекс умінь домовлятися та налагоджувати контакти, слухати співрозмовника й доносити свою точку зору стала життєво важливою навичкою професіоналів усіх галузей. Комунікативні soft skills виявляються як уніфікована особистісна здатність педагога до ефективної взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами. При цьому вчитель дає змогу

партнерові бути в діалозі цікавим співрозмовником, виявляти ініціативу, готовність іти на контакт. Це також соціальні навички, призначені для самопрезентації вчителя. Тут важливими є вміння висловлювати свої думки, вербально презентувати власні ідеї, виразно говорити. Ефективна комунікація пов'язана з розвитком у майбутніх педагогів комунікативної компетентності, у структурі якої вчені виокремлюють чотири компоненти: мотиваційний, аксіологічний, інформаційно-змістовий та операційно-діяльнісний (Гудима, 2018, с. 302).

Координація (співпраця) тісно пов'язана з комунікацією. Це вміння визначити загальну мету та способи її досягнення, розподіляти ролі й оцінювати результат. У різних компетентнісних моделях під координацією розуміється ефективна взаємодія (зокрема й педагогічна) з іншими людьми та ефективна робота в різних командах.

Кооперація описується як уміння та готовність звертатися за допомогою; вислуховувати чужу думку та погоджуватися з іншими пропозиціями навіть на шкоду власній; у ході роботи команди над завданням вносити свою індивідуальну частину роботи у спільну роботу групи, а також визначити свій внесок та оцінювати колективний результат як власний. Структура цієї компетенції/навички передбачає: 1) прийняття спільних цілей: уміння визначити цілі команди і ставити їх вище за власні цілі, працювати в команді, включати результат своєї роботи в колективне рішення, керувати своїми емоціями в командній роботі; 2) соціальна взаємодія: участь в обговоренні, уміння домовлятися, взаємодіяти шанобливо, вислуховувати та сприймати чужі думки, координувати свої дії з діями інших членів команди, готовність допомогти їм; готовність взяти відповідальність за спільний результат; 3) виконання взятих зобов'язань: готовність зайняти таку позицію та виконати таку роль, яка є ефективною для роботи в команді; відповідальне виконання частини роботи, досягнення якісного результату; 4) самостійність та ініціативність: здатність працювати самостійно, виявляти ініціативу в межах поставленого завдання; уміння залучати всіх членів команди до вирішення

завдання, надавати їм психологічну підтримку, мотивувати (Кучий, 2020).

У науковій літературі з проблеми розвитку soft skills також наголошено на позитивності як важливій особистісній якості вчителя, що проявляється в готовності бачити позитив у професійній діяльності, не пасувати перед труднощами, наполегливо досягати поставленої мети. Soft skills стимулюють допитливість як спрагу знань, потребу отримати нові враження від навколишнього світу. Основним тут є бажання постійно вчитися впродовж усього життя. Це також опора на позитивне в особистості учня, розвиток найбільш соціально значущих якостей школярів (Вознюк, 2016).

Цілком очевидно, що для повноцінного формування комплексу soft skills у майбутніх педагогів необхідно змінити методи, форми, технології взаємодії викладачів і здобувачів освіти. На наш погляд, найбільше значення для успішного формування soft skills студентів мають технології, засновані на гуманізації і демократизації педагогічних взаємин; ті, що активізують та інтенсифікують діяльність майбутніх педагогів; спрямовані на ефективність організації процесу навчання й управління ним; ті, що дозволяють здійснити дидактичне реконструювання навчального матеріалу; передбачають побудову навчального процесу на діяльнісній, концептуальній, випереджувальній, проблемній, особистісно-смісловій, емоційно-психологічній, ситуативній, ігровій, алгоритмічній, діалогічній основі. Наприклад, кейс-метод, або метод ситуаційних вправ, є інтерактивним за своєю суттю і дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності майбутнього вчителя початкових класів. На основі аналізу комунікативної ситуації кейс-метод дозволяє покроково формувати комунікативні стратегії і тактики майбутніх педагогів відповідно до загальної структури комунікативної стратегії (аналіз ситуації, визначення типу стратегії відповідно до ситуації, її планування, розроблення, виконання, оцінювання результату, корекція) спочатку з викладачем, потім у груповій діяльності, а далі самостійно; розвивати рефлексивне, критичне, креативне мислення студентів, їхні інтелектуальні

та дослідницькі вміння. Це також гейміфікація, e-learning (електронне навчання), m-learning (мобільне навчання), проєктна діяльність, технологія "перевернутого класу" як один з механізмів реалізації змішаної освіти, що набирає популярності у вітчизняних практиках, тренінгові технології тощо. Продуктивною є дослідницька технологія, що органічно поєднується з різноманітними формами, методами, іншими інноваційними технологіями (проблемні лекції, групова робота, навчальні дискусії, виконання індивідуальних науково-дослідницьких завдань, написання творчих робіт, есе тощо), посилює комунікативну спрямованість професійної підготовки майбутніх педагогів, сприяє ефективному формуванню їхніх soft skills та готовності до відповідної роботи з молодшими школярами.

Організована таким чином навчальна діяльність студентів сприяє розкриттю особистісних характеристик кожного учасника освітнього процесу: по-перше, розвиває здатність логічно і критично мислити, шукати нестандартні шляхи та нові підходи до вирішення проблем; по-друге, викликає пізнавальний інтерес, посилює професійну мотивацію та активізує навчальну діяльність, по-третє, позитивно впливає на емоційний стан майбутніх педагогів, підтримує впевненість у собі, активізує процес саморозвитку та самореалізації особистості, є запорукою зростання продуктивності професійної підготовки та прагнення до постійного вдосконалення своїх предметних умінь.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Soft skills - це комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри надпрофесійних навичок, які є наскрізними, тобто не пов'язаними з конкретною професійною діяльністю, спільними для всіх професій. Особливе значення має розвиток soft skills майбутніх педагогів, котрі не лише повинні оволодіти ними у процесі професійної підготовки, але й максимально сприяти формуванню таких навичок у учнів. Найважливішими з них для сучасного фахівця є критичне мислення, креативність, комунікація та координація. Для ефективного формування soft skills майбутніх педагогів необ-

хідна перебудова педагогічної взаємодії в ЗВО на інноваційних засадах, що може стати предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Антонова, О. Є. (2011). Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. *Нові технології навчання*, 69/2, 11–17.

Безлюдна, Н., Дудник, Н. (2022). Формування soft skills у майбутніх педагогів як умова реалізації професійного стандарту вчителя. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2 (6), 137–143.

Вознюк, О. В. (2016). Професійно важливі якості сучасного вчителя як творчої особистості. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання. Житомир: Вид-во Рута, 67–97.

Гудима, Н. В. (2018). Комунікативна компетентність учителя початкової школи як один із чинників його успішної професійної діяльності. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*, XV, 300–304.

Дмитріюк, Н. С., & Кордунова, Н. О. (2020). Педагогічна емпатія як психологічний чинник розуміння дитини в умовах освітнього простору. *Теорія і практика сучасної психології*, 1/1, 171–174.

Коваль, К. О. (2015). Розвиток "soft skills" у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2, 164–169.

Куций, А. (2020). Філософські засади кооперативного підходу в освітній діяльності. *Вісник Львівського університету*, 30, 70–76.

Наход, С. А. (2018). Значущість "Soft skills" для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 63, 131–135.

Пометун, О. І. (2018). Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*, 2, 89–98.

Фамілярська, Л. Л. (2017). Особливості розвитку сучасного педагога в системі післядипломної освіти. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 6, 43–45.

REFERENCES

Antonova, O. Ye. (2011). Pedagogichna kreatyvniystj u strukturі pedagogichnoji obdarovanosti vchytelja. *Novi tekhnologhiji navchannja*, 69/2, 11–17.

Bezljudna, N., & Dudnyk, N. (2022). Formuvannja soft skills u majbutnikh pedagoghiv jak umova realizaciji profesijnogho standartu vchytelja. *Psykhologho-pedagoghichni problemy suchasnoji shkoly*, 2(6), 137–143.

Voznjuk, O. V. (2016). Profesijno vazhlyvi jakosti suchasnoho vchytelja jak tvorchoji osobystosti. Teorija i praktyka profesijnoji majsternosti v umovakh cilezhyttejevogho navchannja. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 67–97.

Ghudyma, N. V. (2018). Komunikatyvna kompetentnistj uchytelja pochatkovoji shkoly jak odyz iz chynnykiv jogho uspishnoji profesijnoji dijaljnosti. *Ivan Oghijenko i suchasna nauka ta osvita*, KhV, 300–304.

Dmytrijuk, N. S., & Kordunova, N. O. (2020). Pedagoghichna empatija jak psykhologhichnyj chynnyk rozuminnja dytyny v umovakh osvitynogho prostoru. *Teorija i praktyka suchasnoji psykhologhiji*, 1/1, 171–174.

Kovalj, K. O. (2015). Rozvytok "soft skills" u studentiv – odyz z vazhlyvykh chynnykiv pracevlashtuvannja. *Visnyk Vinnyckogho politekhnichno-gho instytutu*, 2, 164–169.

Kucyj, A. (2020). Filozofsjki zasady kooperatyvnogho pidkhdou v osvitynij dijaljnosti. *Visnyk Ljvivskogho universytetu*, 30, 70–76.

Nakhod, S. A. (2018). Znachushhistj "Soft skills" dlja profesijnogho stanovlennja majbutnikh fakhivciv socionomichnykh profesij. *Naukovyj chasopys Nacionaljnogho pedagoghichnogho universytetu imeni M.P.Dragomanova*, 63, 131–135.

Pometun, O. I. (2018). Krytychne myslennja jak pedagoghichnyj fenomen. *Ukrainskyj pedagoghichnyj zhurnal*, 2, 89–98.

Familjarsjka, L. L. (2017). Osoblyvosti rozvytku suchasnoho pedagogha v systemi pisljadyplom-noji osvity. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 6, 43–45.